

Становлення О. Лотоцького як інтелектуала-гуманітарія

Стаття присвячена аналізу одного з аспектів інтелектуальної біографії О. Лотоцького. У ній висвітлюються початки становлення О. Лотоцького як фахівця-гуманітарія. Заради розуміння умов формування світогляду вченого характеризується його родинне оточення в дитинстві, особливості здобуття освіти, громадська діяльність. Особлива увага приділяється першим крокам у галузі дослідження історії церкви.

Ключові слова: О. Лотоцький, інтелектуальна біографія, історія церкви.

Статья посвящена анализу одного из аспектов интеллектуальной биографии А. Лотоцкого. В ней освещается начало становления А. Лотоцкого как специалиста-гуманитария. Для понимания условий формирования кругозора ученого характеризуется его семейное окружение в детстве, особенности получения образования, общественная деятельность. Особое внимание уделяется первым шагам в области исследования истории церкви.

Ключевые слова: А. Лотоцкий, интеллектуальная биография, история церкви.

The article is devoted to the illustration of the intellectual biography of O. Lototskiy. The article performed the beginning of formation O. Lototskiy as authority of human Sciences. For best understanding the condition of formation his mental outlook, the author describe his family relationship during childhood. Features obtaining of education, his public activities. Special attention gave to the first steps in and around research of the Christian church history.

Key words: O. Lototskiy, intellectual biography, Christian church history.

Сучасна історична наука все більше уваги звертає на відтворення інтелектуальної біографії особистостей замість традиційного поетапного висвітлення фактів життєвого шляху. Студії І. І. Колесник, В. М. Андрєєва є яскравим підтвердженням цієї тенденції в українському науковому просторі. Відтворення інтелектуальної біографії вимагає зміни аспектів біографічного дослідження. Головна увага переноситься на формування світоглядних орієнтирів людини, на її безперервний розвиток у мінливому соціально-інтелектуальному просторі. Досліджуючи інтелектуальну біографію

науковця, необхідно враховувати стиль мислення історика, його еволюцію, особливості творчого процесу, що обумовлюються зовнішніми обставинами, іншими сферами діяльності. Традиційна біографія в даному разі стає ніби тлом, на якому вимальовується простір інтелектуального життя. У такому ракурсі варто розглядати і життєвий шлях О. Лотоцького, зокрема, початки його становлення як фахівця-гуманітарія.

Олександр Гнатович Лотоцький народився 9 березня 1870 р. на Поділлі, неподалік від Могилева, в с. Брониці. Тут він провів перші 10 років свого життя. Родинне коло суттєво вплинуло на формування світоглядних позицій О. Лотоцького, визначивши не лише його ставлення до українства, а й професійний вибір майбутнього історика. Олександр походив з родини православного священика Гната Лотоцького, був онуком відомого на Поділлі протоієрея кафедрального собору Іуліана Лотоцького. Вчився батько у подільській семінарії одночасно з С. Руданським та А. Свідницьким. Сам О. Лотоцький відзначав, що "той дух часу, в якому виростили сі наші письменники, живив і його". Батько розмовляв лише українською мовою, навіть висміюючи тих, хто вдавав з себе російськомовних, і підтримував прояви національної свідомості у сина. Мати, Єлизавета, також походила з православної родини, була дочкою протоієрея Северіяна Дложевського, освіту здобула в домашньому пансіоні [1].

Завдяки тому, що освітою хлопця почали займатися ще вдома, Олександр дуже рано навчився читати. За його спогадами, з раннього дитинства особливо запам'яталися йому "Рассказы о Южной Руси" Щебальського, з якими він мав змогу ознайомитися завдяки дідовій бібліотеці. Надалі головним джерелом отримання історичної інформації стає бібліотека, подарована батьку князем Вітгенштейном. Крім того, чоловік тітки Олександра, І. Гловацький, зібрав при школі бібліотеку, яку також вивчав хлопець. Викликала зацікавлення у хлопця поезія О. Пушкіна. Він і надалі, особливо в роки перебування у Петербурзі, захоплювався російською літературою, петербурзьким театром та оперою [2, с. 10–14]. У його записнику знаходимо перелік прізвищ представників світової літератури, твори яких його цікавили: М. Островський, О. Пушкін, Л. Толстой, У. Шекспір, М. Лермонтов, І. Тургенев [3].

Отримавши початкову домашню освіту, Олександр продовжив навчання у духовній повітовій школі у Шаргороді (1879–1980 рр.). У 1881 р. родина переїхала через проблеми зі здоров'ям у батька у с. Білоусівку Брацлавського повіту, біля Тульчина.

Цього ж року хлопця було переведено до другого класу тульчинської повітової школи. Навчаючись у тульчинській школі, він продовжує читання українських книжок, тепер уже з бібліотеки волосного писаря Граловецького. Особливо велике враження на хлопця справили "Хмари" І. Нечуя-Левицького, які, за словами самого О. Лотоцького, стали основою його розумового розвитку та формування громадянського світогляду. Значне зацікавлення викликав "Кобзар" Т. Шевченка. Дитяче захоплення надалі стане важливою складовою формування життєвої позиції діяча. Інтерес, повага до поета, прагнення популяризувати його творчість та громадянські ідеї стануть характерною рисою О. Г. Лотоцького протягом всього творчого життя [2, с. 14–20]. Аналізуючи роки свого перебування у школі, вчений приходять до висновку, що шкільне оточення не сприяло виникненню особливого інтересу до навчання, формуванню патріотичних поглядів вихованців. Навіть згадки про вчителів залишилися як про сіру масу, з якої ніхто не виділявся. Отже, вирішальну роль у формуванні інтересу до навчання, читання, самоосвіти, тобто до інтелектуальної праці, відіграло родинне оточення.

У 1884 р. по закінченні повітової тульчинської школи Олександра було зараховано до Подільської духовної семінарії у Кам'янці. Подальшому інтелектуальному розвитку хлопця сприяли деякі вчителі семінарії, зокрема викладачі літератури, історії. Вони давали учням книги для читання. Заняття їх, за словами О. Лотоцького, були гарними розумовими вправами, сприяли формуванню національно свідомого світогляду. Але здебільшого час перебування у кам'янській семінарії він характеризує як "пропащі роки", і що не завдяки семінарії, а скоріше всупереч – він використав їх для самоосвіти [2, с. 33].

Брат Олександра, Віктор, який по закінченні київської академії вчителював у Тифлісі, почав втрачати зір. Йому була зроблена операція, але пройшла вона невдало і його стан продовжував погіршуватися. Було вирішено, що Олександр їде до нього. 1889 р., будучи учнем п'ятого класу семінарії, він переїхав до Грузії і вступив до Тифліської семінарії. Стан брата погіршувався, не допомогло і лікування у Харкові. 1890 р., вже зовсім сліпий, він їде додому, а Олександр переводиться до Київської семінарії. З 1892 р. брат виконував обов'язки подільського єпархіального місіонера [2, с. 36–47].

Процес навчання включав в себе написання творів на різну тематику, які можна розглядати як перші спроби висловити свій

погляд на поставлену проблему. У стінах духовної семінарії провідними темами для роздумів семінаристів були догми православного віровчення та визначальні історичні події церковно-релігійного розвитку. У цих рамках відбувалися і перші спроби аналізу церковно-релігійної історії і семінарриста О. Лотоцького [4].

Спробою проаналізувати православні догми не завершуються роздуми О. Лотоцького у цій царині. Він намагається висловити свій погляд на проблему подальшого розвитку християнського віровчення. Вихідним моментом для нього є питання: чи можна допустити якийсь розвиток у християнському віровченні, якщо воно сприймається як найбільш повне і досконале за своїм змістом? Семінарист кінця ХІХ ст. приходять до висновку, що християнське віровчення повинно розвиватися. Визнання його повним і досконалим не перешкоджає процесу удосконалення. Найголовнішими передумовами цього, на думку О. Лотоцького, є безперервний інтелектуальний розвиток людини, вимоги часу та місцеві умови. Все це він визнає головними чинниками розвитку християнського віровчення [4]. У майбутньому ця тема буде більш детально розкриватися науковцем у рамках його студій, присвячених устрою православних церков.

У роки навчання в семінарії О. Лотоцький зацікавлюється ще однією темою, а саме: проблемами розвитку православ'я на теренах України після Люблінської унії, яку він розглядає як вихідний момент процесу колонізації українського населення [4].

Слід відзначити, що в цей час починаються перші кроки О. Лотоцького і на ниві громадської діяльності. Він стає членом української (студентської) громади, яку організував Лука Скачковський. До неї входили також Тихін Добрянський, Іоїль Руденко, Степан Кедреновський та ін. Члени громади мали можливість нелегально ознайомлюватися з галицькими виданнями – "Правдою", "Зорею", "Ділом". Щорічно проводилися святкування шевченкових роковин, на одному з яких О. Лотоцький читав реферат "Політично-суспільні ідеали Т. Шевченка", що пізніше був надрукований у "Правді". Великий вплив на членів громади мали твори В. Антоновича, І. Левицького, В. Вовка-Карачевського, М. Грушевського та знайомство з ними [2, с. 50–65].

Як одного з кращих випускників семінарії О. Лотоцького було прийнято до Київської духовної академії за державний кошт. Однак через хворобу він змушений був цілий рік провести у с. Білоусівці з батьками [2, с. 90]. Студентом академії Олександр став 1892 р. "Семінаристські" зв'язки не перервалися зі вступом

до академії, адже разом з ним навчався його друг С. Липківський, члени громади були також і на молодших курсах: Г. Ярошевський, М. Шпачинський, С. Іваницький [2, с. 103].

У майбутньому О. Лотоцький зазначатиме, що дуже багато українських громадських та політичних діячів були випускниками духовних шкіл. Він пояснював це тим, що їх середовище було максимально наближено до народу, адже церква, незважаючи на постійні утиски з боку влади, завжди зберігала для українців важливе значення. Саме тому зі стін духовних шкіл та академій часто виходили національно свідомі особистості (наприклад, В. Чехівський, В. Біднов) [5].

За роки навчання О. Лотоцький починає подорожувати по Україні з батьком і братом. Одну з подорожей по Поділлю він здійснив з С. Липківським. Під час мандрівок він розшукує літературну спадщину С. Руданського, досліджує місцеві архіви, книжкові колекції, збирає етнографічний матеріал [2, с. 131]. Надалі збирання інформації з історії та щодо сучасного стану православної церкви буде постійно розширюватися і набувати наукового характеру. Що ж до роздумів на церковно-релігійну тематику, то вони зосереджуються у вже звичному для колишнього семінариста напрямку: основи православного вчення, біблійні сюжети. У студентських роботах О. Лотоцького наявні спроби проаналізувати інформативність джерел, визначити чинники формування національних релігійних особливостей. Твори, написані на третьому курсі навчання в академії, супроводжуються численними посиланнями на джерела, якими користувався автор при ознайомленні з темою [6]. Ці роботи вже були не просто обов'язковими творами студента, а початковими формами наукових розвідок майбутнього дослідника. О. Лотоцький-історик повернеться до філософсько-релігійної тематики вже у 20-х рр. XX ст., коли його дослідження церковної історії зосередяться на вивченні основ автокефального устрою православних церков.

Для формування фахових якостей історика, поваги до джерел, уваги при їх детальному опрацюванні надзвичайно цінною виявилася співпраця під час навчання в академії з видатними українськими істориками. З В. Антоновчем О. Лотоцький, разом з іншими студентами, працював над створенням біографічного словника. У роботі брав участь і М. Грушевський: допомагав Олександру та іншим студентам складати плани самоосвіти, давав поради щодо тем рефератів і пошуку джерел, заохочував до літературної співпраці у газетах та популярних виданнях. Також

молодий дослідник мав змогу спілкуватися з О. Лазаревським, який не лише підтримував інтерес до церковної історії О. Лотоцького, але й сприяв формуванню фахових рис історика, зокрема, заохочував детальне опрацювання якомога ширшого кола джерел. О. Лазаревський навіть передав молодому науковцю багато консисторських документів, які випадково потрапили до нього під час ремонту надбрамної башти Софійського собору, в якій знаходилася частина консисторського архіву [2, с. 145, 174–176].

Якості, набуті у результаті співпраці з В. Антоновичем, М. Грушевським, О. Лазаревським стали важливим підґрунтям для формування О. Лотоцького як фахового історика.

Спільна наукова робота стала початком і тривалих дружніх відносин з М. Грушевським. Під час своїх приїздів до Петербурга на початку ХХ ст. він зупинявся у О. Лотоцького. Проте у період національно-визвольних змагань на українських землях 1917–1920 рр. їх спілкування стало менш активним, а в емігрантську добу, як зазначає у своїх споминах О. Лотоцький, їх дружні відносини перервалися [7].

Роки навчання в академії супроводжувалися і першими публікаціями у періодичних виданнях, хоча здебільшого вони ще не стосувалися історичної тематики. Як згадує сам О. Лотоцький, першим його надрукованим твором українською мовою став вірш "До О. В. Р.", що був опублікований по закінченні ним Київської семінарії. Надалі будуть нові поезії, і вже тоді з'являться перші оповідання О. Лотоцького для дітей. Декілька публікацій були пов'язані з поїздкою до Грузії, що колись здійснив Олександр. Насамперед, це були переклади віршів грузинських поетів – А. Церетелі та І. Чавчавадзе, що він опублікував у 1893–1895 рр. Крім того, була спроба дати аналіз історичним та літературним перспективам розвитку Грузії. Подорожі Поділлям та Київщиною також спонукали до написання статей, які відбивали враження про побачене і представляли не лише історичний розвиток цих земель, а й особливості їх економічного становища протягом ХІХ ст. Протягом 90-х рр. ХІХ ст. вийшло чимало рецензій О. Лотоцького на праці з церковної тематики: це відгуки на роботи, присвячені церковним братствам, опубліковані музейні описи, нариси життя церковних діячів, огляди матеріалів, надрукованих у періодичних виданнях.

З'являються перші опубліковані матеріали О. Лотоцького з історії церкви, адже за час навчання в академії історія церкви поступово стає основним предметом наукових студій молодого

дослідника. Починаючи з третього курсу, під керівництвом професора І. Малишевського, який викладав в академії курс "История русской церкви", він опрацьовує тему про устрій Української церкви [2, с. 122, 145]. Над своєю випускною роботою Олександр працював насамперед в архіві Київської духовної консисторії. Вона була пов'язана з дослідженням морального стану духовенства у XVIII ст. Вибір теми О. Лотоцький пояснює кількома чинниками. По-перше, його цікавила історія церкви саме протягом XVIII ст. зважаючи на нові умови, які склалися в цей період. По-друге, він прагнув показати життя українського духовенства, визначити чинники, які впливали на формування особливостей його стану. Інтерес до даного періоду в історії розвитку Української церкви з'явився ще під час навчання у семінарії. Це можна прослідкувати за його творами, написаними за час навчання в академії [6].

Результатом наукових пошуків стала стаття "Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV–XVI ст.", що була надрукована українською мовою в "Записках НТШ" 1896 р. Праця представляє досить ґрунтовне дослідження Інституту церковного крилосу (або клиросу). Слід відзначити, що робота має широкую джерельну базу: "Архіви ЮгоЗападной Русі", "Історичні акти", "Акти Петрушевича", "Історія Макарія", літописи тощо [8].

Саме ця публікація українською мовою принесла великі неприємності. Рада академії винесла вердикт про небажаність праці О. Лотоцького, як неблагонадійного, в освітній галузі. Тому, скінчивши академію влітку 1896 р. зі званням кандидата богослов'я, Олександр не зміг знайти роботу, як планувалося, викладачем в освітньому закладі.

О. Лотоцький влаштувався працювати у Київську палату Державного контролю до касового відділу [2, с. 154–156]. Дослідження церковної історії продовжувалися, незважаючи на те, що необхідність забезпечувати гідні умови проживання, служба, громадські справи забирали більшу частину часу. Не можна стверджувати, що на цьому етапі історичні дослідження О. Лотоцького об'єднувалися спільною спрямованістю, адже тематика у рамках церковної історії була досить різноманітною. Проте ідея, яка у майбутньому стане основою досліджень автокефалії Української православної церкви, вже була присутня – переконання в особливому розвитку Української церкви та її історичному праві на самостійне існування.

Окремі статті стосувалися питань обрядовості у православної церкві, зокрема, особливостей святкування Великодня, народних вірувань, обрядів, пов'язаних з цим християнським святом, а також інших звичаїв, традицій на теренах України. У своїх розвідках він звертається до теми вшанування святих, святкування українцями, що перебувають поза межами рідної землі, християнських свят.

Молодий історик звертає увагу передусім на окремі сюжети історії Української церкви та умови її розвитку. Дослідник починає цікавитися добою Київської Русі, вивчати, яку роль відігравали київські князі у становленні церкви на теренах України, досліджувати особливості їх життєвого шляху. Однією з перших спроб став нарис "Святої князь-мученик Игорьь Ольгович", в якому шукаються причини трагічних подій, що спіткали князя [9]. Науковець починає висвітлювати діяльність церковних діячів (митрополитів, архієпископів) [10]. У наукових студіях О. Лотоцького зберігається зацікавленість темою боротьби за православну віру на українських землях у складі Речі Посполитої.

Дослідження історії церкви, умов розвитку православ'я в Україні поступово все щільніше переплітаються для вченого з аналізом стану церковних питань на межі XIX–XX ст. Висвітлюючи минуле, О. Лотоцький намагається розібратися у сучасних йому проблемах церковного життя. Особливо такі теми все частіше починають привертати увагу дослідника у роки його перебування у Петербурзі. Зокрема, подібний екскурс представляє характеристика церковних відносин на території Галичини [11]. Зацікавленість російської громадськості проблемами, пов'язаними з особливостями устрою галицької церкви, пояснює він тим, що ці території у ході воєнних дій Першої світової війни були зайняті російськими військами. Церковний устрій на цих землях мав суттєві відмінності від російського. Тож головний акцент у розвідці робиться на окресленні основних рис галицького церковного життя і виявленні причин відмінностей. Головна з них – це існування галицької уніатської церкви, яка мала надзвичайний вплив на населення, що сформувався поступово, протягом століть [12]. Характеристика становища галицького духовенства кардинально відрізняється від стану церковнослужителів на теренах Російської імперії, що неодноразово підкреслював у своїх матеріалах О. Г. Лотоцький.

Подібний екскурс представляє і нарис розвитку православної Церкви на Буковині. Починаючи з короткого огляду історії

буковинської церкви, автор надалі звертається до аналізу її становища на початку ХХ ст. Насамперед, відмічаються схожі риси з галицькою церквою: високі вимоги до рівня освіченості духовенства, представники якого мають змогу отримати вищу освіту на богословському факультеті Чернівецького університету, слухаючи і додаткові лекції з гуманітарних наук; врахування національних особливостей краю – пастирські звернення, оголошення, розпорядження консисторій видаються мовою, зрозумілою населенню, а вже з урядовими установами спілкування ведеться німецькою мовою. Відмінність церковного життя Буковини від Галичини О. Лотоцький вбачає насамперед в тому, що буковинське духовенство меншою мірою переймається соціальними, політичними проблемами населення і це дещо відокремлює його від народу, не створює національної єдності між ним та населенням краю. Причина цього розуміється дослідником насамперед у потужній асиміляторській політиці, що проводилась протягом століть на Буковині [13].

У розвідках О. Лотоцького набула продовження тема, розпочата ще під час навчання у Духовній академії, – зміни у суспільному, матеріальному становищі духовенства протягом ХVІІІ–ХІХ ст. Порівнюючи становище священиків на території Російської імперії та на Західній Україні, вчений виявив суттєву різницю між цими регіонами. Особливу увагу історик звернув на зміни, які відбулися у житті та діяльності священиків після реформ Петра І. Головні з них пов'язуються науковцем з вихідною ідеєю церковних нововведень ХVІІІ ст.: ідея церкви підпорядковувалась ідеї держави. Внаслідок цього розвиток церкви протягом наступних двох століть, на думку О. Лотоцького, призвів до низького освітнього, матеріального, соціального рівня духовенства, до зверхнього ставлення не лише з боку вищих прошарків суспільства, а й з боку селянства [14]. Хоча на території України, за словами історика, становище духовенства було дещо кращим, зважаючи на залишки тих історичних традицій, які були наявні на українських землях ще до початку реформувань Петра І [15].

Ставлення держави до церкви протягом ХVІІІ ст. цілком залежало, на думку дослідника, від настроїв і особистого ставлення до православних священиків російського правителя, яке вчений характеризує як "неприхильне". Утиски щодо представників Церкви він ілюструє прикладами з життя нижчого духовенства: обмеження щодо володіння землею, податки, повинності, утри-

мання на церковних землях військових, іноді навіть поліцейська служба, зобов'язання доносити про почуті на сповіді злочини. Усе це розглядається автором як наслідки ставлення уряду і органів місцевого управління до представників церкви [16].

Поступово науковець приходять до загальної характеристики духовенства на початку ХХ ст. та визначення комплексу причин втрати ним статусу духовного провідника народу. За два століття воно втратило зв'язок з церковною громадою, свій високий моральний статус, було поставлено в неможливі матеріальні та соціальні умови [17]. Ці зміни проявлялися у кожному аспекті життя та діяльності священика.

Отже, на думку О. Лотоцького, на початок ХХ ст. духовенство: знаходилося в принизливому становищі в результаті підкорення інтересів церкви державним справам; втратило родинні зв'язки з вищими прошарками суспільства, вважалося нижчим класом; сприймалося народними масами як засіб впливу з боку державної влади; перетворилося на закритий прошарок, з якого люди, що не відчували поклику до духовної служби, майже не могли вийти; зазнавало принизливих тілесних покарань за провини; було матеріально незабезпеченим, що змушувало самотійно шукати засоби для проживання; іноді досить цинічно ставилося до своїх обов'язків, що сприяло поширенню хабарництва; знаходилося на дуже низькому освітньому рівні, який часто не перевищував загальний рівень невігластва сільського населення; відзначалося численними вадами, серед яких були пияцтво, бійки, доноси, крадіжки.

У світлі революційних подій 1905–1907 рр. О. Лотоцький був переконаний, що духовенство, як і інші суспільні прошарки російського суспільства, також отримало можливість повністю оновити свій життєвий уклад. Але цей процес значно ускладнювався консервативністю священиків та їх небажанням сприймати нововведення [17].

Така увага до становища церкви, звичайно, визначалася не просто інтересом до епохи реформ Петра I, які кардинально змінили обличчя Російської держави. Походження з родини православного священика робило цю тему надзвичайно актуальною для дослідника. З багатьма проблемами церковного життя він був знайомий за досвідом власної родини. Їх висвітлення, пошук причин виникнення становлять окремий вектор наукових розвідок О. Лотоцького, який стане у майбутньому важливим

підґрунтям при створенні ним власної концепції розвитку Української православної церкви.

Таким чином, поступово відбувається формування О. Лотоцького як інтелектуала-фахівця у галузі церковної історії. Основою, етичним базисом його становлення як національно свідомого українця та історика церкви стало родинне виховання. Якості фахового історика розвиваються у О. Лотоцького завдяки спілкуванню з В. Антоновичем, М. Грушевським, О. Лазаревським. До кола питань, що розглядалися молодим науковцем, з часом потрапляло все більше аспектів церковної історії, а наукові студії поступово все щільніше перепліталися з аналізом стану православної церкви на українських землях наприкінці XIX – на початку XX ст. Дослідницькі інтереси не лише визначали напрями історичних студій, й а почали впливати на громадську діяльність О. Лотоцького. Він усе активніше занурюється у різні сфери суспільного життя, стає активним учасником громадсько-політичних подій на українських землях наприкінці XIX – на початку XX ст.

Література

1. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Ч. 1. – С. 7 ; Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 175. Особовий архівний фонд Тітова Ф. І., оп. 1, спр. № 1689. Лотоцький Віктор Ігнат'євич, 1 арк.
2. Лотоцький О. Сторінки минулого. – Варшава, 1932. Ч. 1. – 1932. – 286 с.
3. Центральний державний історичний архів у м. Києві, ф 1225. Бумаги Лотоцьких (1887–1916), оп. 1, спр. № 38. Записные книжки, 37 арк.
4. Центральний державний історичний архів у м. Києві, ф. 1225. Бумаги Лотоцьких (1887–1916), оп. 1, спр. № 1. Тетради с ученическими сочинениями и записями А. И. Лотоцкого в бытность его в духовной семинарии; 1887–1892 pp., 153 арк.
5. Лотоцький О. Хресний шлях української церкви / О. Лотоцький // Тризуб. – 1927. – № 43 (101), 20 листопада. – С. 3–11.
6. ЦДІА у м. Київ, ф. 1225. Бумаги Лотоцьких (1887–1916), оп. 1, спр. № 2. Тетради с студенческими работами А. И. Лотоцкого за время пребывания в духовной академии; 1892–1894 pp., 199 арк.
7. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Ч. 2. – С. 155.
8. Лотоцький О. Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV–XVI ст. / О. Лотоцький // Записки НТШ. – Рік V. – Р. 1896. – Кн. I. – Т. IX. – С. 1–34.

9. Лотоцкий А. Святой Князь-мученик Игорь Ольгович / А. Лотоцкий // Киевские епархиальные ведомости. – 1897. – № 18, 16 сентября. – С. 809–818.

10. Лотоцкий А. Труды и деятельность митрополита Московского Платона / А. Лотоцкий // Московские епархиальные ведомости. – 1898. – С. 12–13; Лотоцкий А. Святитель Феодосий Углицкий, архиепископ черниговский и новгород-сиверский / А. Святитель // Подольские Епархиальные ведомости. – 1894. – № 19. – С. 6–7.

11. Лотоцкий А. Униатская церковь в Галиции / А. Лотоцкий // Речь. – 1914. – С. 7–9.

12. Лотоцкий А. Православный прозелитизм в Галиции / А. Лотоцкий // Речь. – 1914. – С. 4.

13. Белоусенко О. (псевдонім О. Лотоцького). Буковинская православная церковь О. Белоусенко // Украинская жизнь. – 1915. – № 8–9. – С. 60–67.

14. Лотоцкий А. Источники материального обеспечения приходского духовенства (историческая справка) / А. Лотоцкий // Странник. – 1904. – № 10. – С. 5–6.

15. Лотоцкий А. И. Между двух огней. Очерки из далекого прошлого / А. Лотоцкий // Исторический вестник. – 1905. – Июль. – С. 895–914.

16. Лотоцкий О. Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і в Росії в XVIII ст. / А. Лотоцкий // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – 1898. – Кн. I. – Т. XXI. – С. 1–46.

17. Лотоцкий А. И. На повороте / А. Лотоцкий. – СПб, 1907. – 67 с.